Теорія та історія держави і права

УДК 342.7:341.231.14(477)
DOI 10.33244/2617-4154.4(21).2025.72-83

О. І. Косілова,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та права ЄС,
Державний податковий університет
email: fedirko@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-5574-3771;
І. П. Федірко,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
email: ivanfedirko832@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4626-512X

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ

Стаття присвячена комплексному аналізу правових засад обмеження політичних прав і свобод в Україні в умовах воєнного стану, введеного у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації. Досліджено конституційні межі допустимих обмежень прав громадян, а також їх відповідність міжнародним стандартам, зокрема Міжнародному пакту про громадянські й політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Женевським конвенціям та Римському статуту.

Розглянуто механізми припинення політичної діяльності партій, обмеження виборчих процесів і мирних зібрань, а також збереження права на звернення як одного з прав, що не підлягає обмеженню навіть за надзвичайних умов. Проаналізовано практику реалізації обмежень на національному рівні, зокрема на підставі указів Президента України, рішень РНБО та чинного законодавства. Обґрунтовано, що законність, пропорційність та тимчасовість таких заходів є ключовими умовами для легітимності дій держави у сфері захисту національної безпеки. Зроблено висновки щодо потреби в підвищенні

© Косілова О. І., Федірко І. П., 2025

прозорості правозастосування й удосконалення правових механізмів судового та міжнародного контролю.

Ключові слова: *воєнний стан, політичні права, конституційні обмеження, виборче право, право на мирні зібрання, національна безпека, міжнародне право, Римський статут, Женевські конвенції.*

Постановка проблеми. Запровадження в Україні режиму воєнного стану у зв'язку з масштабною збройною агресією російської федерації зумовило кардинальні зміни в системі реалізації та гарантування політичних прав і свобод громадян. Конституційна модель правової держави передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини за умов надзвичайного або воєнного стану, однак такі обмеження мають бути правомірними, необхідними та пропорційними загрозам, що виникають. У цьому контексті особливої уваги потребує механізм правового регулювання та практичної реалізації обмежень на здійснення політичних прав, зокрема права на участь в управлінні державними справами, виборах, мирних зібраннях, доступу до державної служби.

Актуальність проблеми обумовлена потребою в дотриманні балансу між вимогами національної безпеки та основоположними правами громадян, що гарантуються як Конституцією України, так і міжнародними зобов'язаннями держави у сфері прав людини. У практичному вимірі ця проблема виявляється в необхідності правового забезпечення прозорості, обґрунтованості та обмеженості державних рішень, що стосуються тимчасового припинення або обмеження політичної активності громадян, партій та інститутів громадянського суспільства.

У сучасних умовах формування правової політики України в період воєнного стану особливої ваги набуває дослідження теоретичних та прикладних аспектів обмеження політичних прав, охоплюючи гарантії захисту від зловживань, механізми судового оскарження та міжнародного моніторингу дотримання прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайних правових режимів привертали увагу багатьох українських і зарубіжних науковців. Зокрема, вітчизняні дослідники О. Петришин, Н. Онищенко, Ю. Тодика, О. Скрипнюк, В. Шаповал та П. Рабінович розглядали загальнотеоретичні підходи до розуміння природи конституційних прав і механізмів їх обмеження в демократичній правовій державі.

У контексті міжнародно-правового регулювання важливими є праці О. Марцеляка, Н. Москалюк, Т. Слінько, О. Лотюк, А. Деркача, М. Савчина, які аналізували вплив міжнародних стандартів у сфері прав людини на правозастосовну практику в Україні. Особливу увагу вони приділяють зобов'язанням держави за Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Актуальність теми значно зросла у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну 2022 року, що спонукало появу нових досліджень, присвячених правовому режиму воєнного стану, зокрема щодо обмеження діяльності політичних партій, призупинення виборчих процесів і захисту прав громадян. Такі аспекти розглядалися,

зокрема, у публікаціях Г. Зеленько, Д. Гриньо, А. Фокіної, А. Журавльова, М. Комаровського, М. Трунова, Т. Кірієнко.

Водночас, попри наявність значної кількості робіт, системний аналіз проблеми обмеження саме політичних прав в умовах воєнного стану залишається недостатньо розробленим. Недостатньо уваги приділено практичним наслідкам застосування таких обмежень у сучасних реаліях, а також оцінці їх відповідності як внутрішньому правопорядку, так і міжнародним стандартам. Це зумовлює потребу в комплексному науковому дослідженні цієї проблематики.

Метою статті є дослідити правові засади, межі та особливості обмеження політичних прав і свобод в умовах воєнного стану в Україні з урахуванням вимог Конституції, міжнародних стандартів прав людини.

Завдання дослідження. Визначити правову природу та конституційні засади обмеження політичних прав і свобод громадян в умовах воєнного стану, дослідити особливості нормативно-правового регулювання обмежень політичних прав в Україні після введення режиму воєнного стану, проаналізувати практичні прояви реалізації таких обмежень у правозастосовній діяльності органів державної влади, зокрема щодо заборони діяльності політичних партій, проведення виборів і мирних зібрань, розглянути міжнародно-правові стандарти щодо допустимості обмеження політичних прав людини в умовах надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. У період воєнного стану забезпечення прав і свобод людини набуває особливого значення, адже навіть у найскладніших умовах законодавство гарантує збереження базових прав. Гарантії дотримання цих прав є основою правового режиму навіть в умовах надзвичайних викликів. Це положення не лише підтверджує прихильність держави до демократичних принципів, але й слугує основою для формування правового механізму взаємодії громадян і влади під час надзвичайних ситуацій. Гарантія захисту базових прав навіть у період загострення воєнної агресії є ключовим маркером правової стабільності держави.

Відповідно до норми Основного Закону в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини й громадянина, передбачені частиною другою ст. 64, зокрема не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [4]. Це, зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права й обов'язки подружжя в шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини й громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права й обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість

бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Особливої уваги заслуговує правовий механізм впровадження та продовження режиму воєнного стану. Дотримання процедур, передбачених законодавством, є ключовим чинником, який забезпечує легітимність дій держави в умовах кризи. Наприклад, рішення про запровадження воєнного стану має бути обґрунтованим і підтвердженим даними розвідувальних органів про загрозу державній безпеці. Збереження цього переліку прав, з одного боку, забезпечує безперервність правового порядку, а з іншого – слугує основою для функціонування механізмів контролю з боку міжнародних організацій, як-от ООН або Рада Європи, що оцінюють стан прав людини в Україні.

Воєнний стан передбачає суттєві зміни в діяльності органів державної влади. Відповідно до ст. 12 Закону «Про правовий режим воєнного стану» [9] Верховна Рада України працює в сесійному режимі, навіть якщо спливає термін її повноважень. Такі норми забезпечують безперервність роботи законодавчої гілки влади в умовах кризи. Ключовою гарантією збереження демократичного режиму є тимчасовий характер встановлених обмежень. Положення ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплює неприпустимість припинення повноважень Президента України, Кабінету Міністрів України, судових органів та інших інституцій, які забезпечують функціонування держави.

В умовах воєнного стану на органи публічної влади покладено завдання забезпечення раціонального зв'язку між законним обмеженням прав та свобод людини і громадянина та протидії воєнній агресії рф. Цей баланс забезпечується через обов'язкове дотримання принципу пропорційності, який визначає, що обмеження мають бути мінімально потрібними й обґрунтованими, із забезпеченням механізмів судового оскарження рішень влади. Введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижувального людську гідність поводження або покарання. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади тягнуть за собою відповідальність згідно із законом (ст. 22) [9].

Протидія держави безпековим загрозам завжди пов'язана з певними обмеженнями прав і свобод людини й громадянина або ж створенням несприятливих умов для реалізації окремих прав, що зумовлено потребою в забезпеченні загальної безпеки та збереженні функціонування державних інституцій. Проте навіть за умов збройного конфлікту держава не звільняється від обов'язку дотримання міжнародно-правових зобов'язань, зокрема у сфері міжнародного гуманітарного права.

У цьому контексті ключове значення мають Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них від 1977 і 2005 років, які становлять основу сучасного міжнародного гуманітарного права. Зокрема, Четверта Женевська конвенція («Про захист цивільного населення під час війни») закріплює принципи гуманного поводження з цивільними особами, забороняє колективні покарання (ст. 33), репресалії проти цивільного населення (ст. 34), а також передбачає обмеження примусової евакуації (ст. 49) [1].

У додатковому Протоколі I (1977 р.) уточнюється, що навіть під час ведення бойових дій держави зобов'язані забезпечувати права, які не підлягають обмеженню (наприклад, право на життя, заборона катувань, принцип недискримінації). Згідно зі статтею 75 Протоколу I навіть за умов позбавлення волі особа має зберігати ряд невід'ємних прав, включно із захистом від жорстокого, нелюдського чи принизливого поводження [10].

Україна є учасницею всіх чотирьох Женевських конвенцій та Додаткових протоколів і, відповідно, зобов'язана впроваджувати їхні положення у внутрішнє законодавство та правозастосовну практику. У відповідь на збройну агресію рф Україна неодноразово посилалася на положення Женевських конвенцій у національних правових актах та під час підготовки доказової бази для звернень до міжнародних юрисдикцій, зокрема Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду та Міжнародного Суду ООН.

Наприклад, в офіційних заявах України до Міжнародного кримінального суду зазначено систематичні порушення Женевських конвенцій з боку збройних сил рф, зокрема щодо поводження з цивільними особами, депортацій та атак на об'єкти цивільної інфраструктури. Також практика застосування Женевських конвенцій аналізується в рішеннях ЄСПЛ, а саме в справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia) [12]. У своєму рішенні Великої палати Європейського суду з прав людини у справі від 9 липня 2025 року Суд підтвердив, що російська федерація здійснювала контроль над окремими районами Донецької та Луганської областей, починаючи з квітня 2014 року. Було визнано порушення ряду статей Європейської конвенції з прав людини, зокрема права на життя (ст. 2), заборони тортур (ст. 3), права на свободу (ст. 5), свободи вираження поглядів (ст. 10) та права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13). Окремо було встановлено відповідальність росії за збиття цивільного літака рейсу MH17, що класифіковано як міжнародний злочин. Це рішення посилює правову позицію України в міжнародному правовому полі та підтверджує системність порушень, що здійснювалися під контролем держави-агресора.

Отже, забезпечення відповідності дій України положенням Женевських конвенцій є не лише виконанням міжнародних зобов'язань, а й важливим чинником зміцнення правової позиції держави в глобальному правовому порядку, підвищення її авторитету на міжнародній арені та доказом дотримання принципів гуманізму навіть в умовах воєнного стану. Дотримання таких стандартів свідчить про правову зрілість держави та її здатність діяти в межах міжнародного правопорядку. Одночасно порушення цих норм як з боку держави-агресора, так і з боку будь-якого учасника конфлікту можуть кваліфікуватися як грубі порушення міжнародного гуманітарного права відповідно до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [11], а саме як воєнні злочини, зокрема: умисні вбивства, тортури, заподіяння значного страждання цивільному населенню, а також широкомасштабне знищення майна, не виправдане воєнною потребою та здійснене незаконно й безпідставно.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її

територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і органам місцевого самоврядування повноважень, потрібних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [9]. Наприклад, у рамках воєнного стану можуть запроваджуватися обмеження на вільне пересування окремими територіями або застосовуватися спеціальні режими комендантської години, що потребують додаткового регулювання та публічного контролю.

Особливої уваги заслуговує правовий механізм впровадження та продовження режиму воєнного стану. Дотримання процедур, передбачених законодавством, є ключовим чинником, який забезпечує легітимність дій держави в умовах кризи. Наприклад, рішення про запровадження воєнного стану має бути обґрунтованим і підтвердженим даними розвідувальних органів про загрозу державній безпеці. 24 лютого 2022 року в зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [6].

Строк дії воєнного стану в Україні продовжувався Указами Президента України від 14 березня 2022 року № 133, від 18 квітня 2022 року № 259, від 18 травня 2022 року № 341, від 12 серпня 2022 року № 573, від 7 листопада 2022 року № 757, від 6 лютого 2023 року № 58, від 01 травня 2023 року № 254, від 6 листопада 2023 року № 734/2023; від 5 лютого 2024 року № 49/2024, від 6 травня 2024 року № 271/2024, від 23 липня 2024 року № 469/2024, від 28 вересня 2024 року № 740/2024, від 14 січня 2025 року № 26/2025, від 15 квітня 2025 р. № 235/2025, від 14 липня 2025 року № 478/2025, від 20 жовтня 2025 року № 793/2025. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Верховною Радою України.

Щодо особливостей дії нормативно-правових актів в умовах воєнного стану, варто зазначити, що, відповідно до ст. 13 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які стосуються прав і свобод людини й громадянина, що обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, тимчасово не застосовуються [9].

Важливо також зазначити, що в період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність (ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). Відповідно до ст. 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»

Верховна Рада України в разі введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях працює в сесійному режимі. У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного стану [9]. Це положення також зафіксовано в ч. 4 ст. 83 Конституції України, також прямо забороняє припиняти повноваження парламенту й автоматично продовжує їх до обрання нового скликання після війни [4].

Як зазначає Г. Зеленько, нормою для режиму воєнного стану є й розгляд законопроєктів Верховною Радою України в режимі ed hoc, тобто з недотриманням звичних для мирного часу термінів унесення й розгляду законопроєктів. В умовах, що об'єктивно склалися, така процедура не може вважатися недемократичною, оскільки йдеться про термінові рішення, спрямовані на забезпечення обороноздатності країни [3, с. 16].

Отже, із запровадженням правового режиму воєнного стану після початку повномасштабного російського воєнного вторгнення політичні процеси в Україні фактично «стали на паузу», оскільки в період дії Указу Президента України про введення воєнного стану на всій території України політичні права і свободи громадян, закріплені в статтях 38, 39 Конституції України, можуть бути обмежені, що охоплює обмеження: 1) права брати участь в управлінні державними справами: а) права брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах; б) права обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування; в) права рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; 2) права збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації [4].

Однак саме цей період став своєрідним «вікном можливостей» і в переформатуванні партійної системи. Насамперед це відбулося після ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за колабораційну діяльність» [7] і призупинення діяльності ряду політичних партій, які були помічені в проросійській діяльності. Проаналізувавши ситуацію, РНБО рішенням від 18 березня 2022 р. призупинила діяльність ряду політичних партій, зважаючи на їх пряму антиукраїнську політичну й організаційну діяльність в умовах збройної агресії з боку російської федерації, яка полягала у виправдовуванні війни, у публічних закликах до зміни конституційного ладу насильницьким методом, що становило реальні загрози суверенітету й територіальній цілісності держави. Так було призупинено діяльність кількох десятків партій, найвідоміші з яких «Опозиційна платформа – за життя», «Партія Шарія», «Держава», «Ліва опозиція», «Прогресивна соціалістична партія України», «Союз лівих сил», «Соціалістична партія України», «Соціалісти», «Опозиційний блок», «Наші», «Блок Володимира Сальдо», «Русь Єдина» та ін. [2].

Однією із ключових проблем у період воєнного стану є баланс між забезпеченням публічної безпеки та дотриманням прав людини. Законодавство України містить чіткий перелік прав, які можуть бути тимчасово обмежені, наприклад права на участь у виборах, проведення референдумів, мирні збори та страйки. Водночас такі обмеження повинні відповідати принципу пропорційності та бути потрібними для досягнення легітимної мети. Конституція України гарантує недоторканність прав, закріплених у

статтях 24, 25, 27 та інших. Наприклад, право на звернення до органів державної влади, визначене статтею 40 Конституції, залишається невід'ємним навіть під час воєнного стану. Це право можуть реалізовувати не лише громадяни України, а й усі особи, що перебувають на її території. Зокрема, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права й свободи людини та громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що потрібні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», п. 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». Зазначені права можуть бути обмежені в період дії воєнного стану, але тільки тією мірою, якою це потрібно для забезпечення оборони країни й безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану.

Щодо обмежень політичних прав і свобод в умовах воєнного стану, варто зазначити таке: згідно з положенням ст. 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнських і місцевих референдумах, вільно обирати й бути обраними до органів публічної влади; проте в умовах введення воєнного стану ці права обмежені, що реалізовано через заборону проведення виборів Президента України, всеукраїнських і місцевих референдумів, а також виборів народних депутатів України, за винятком проміжних виборів у виборчих округах на територіях, де воєнний стан не введений. Крім того, в період воєнного стану не допускається проведення страйків, масових зібрань та акцій. Право на мирні збори, проведення мітингів, походів і демонстрацій без застосування зброї, за умови попереднього інформування відповідних органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування, визначене у ст. 39 Конституції України, також піддається обмеженням під час дії воєнного стану [5]. Але якщо проведення виборів під час дії воєнного стану заборонено беззастережно, то проведення мирних зібрань можливе за погодженням військового командування та військових адміністрацій (у разі їхнього існування) відповідно до п. 8 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [9]. Отже, мирні збори навіть за умов воєнного стану не підпадають під категоричну заборону на відміну від виборчих процесів.

Однією із ключових проблем у сфері нормативного регулювання мирних зібрань в Україні є відсутність окремого спеціального закону, який би чітко визначав механізми реалізації цього права. Такий вакуум у законодавстві призводить до обмеження можливостей громадян на проведення мирних зборів, а також до порушень інших суміжних прав і свобод. Найпоширенішими проявами негативної практики є: необґрунтовані заборони з боку адміністративних судів; використання механізмів адміністративної відповідальності для тиску на учасників зборів; обмеження, що базуються на рішеннях місцевої влади; а також застосування нормативних актів, ухвалених ще за радянських часів, у сучасних умовах незалежної України.

Водночас у ч. 2 ст. 64 Конституції України наведено вичерпний перелік прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні, серед

яких політичне право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, закріплене статтею 40 Конституції України. Як вбачається зі змісту вказаної норми, право на звернення можуть реалізувати «усі», тобто не тільки громадянин України, а будь-яка людина. Отже, незважаючи на введення воєнного стану, кожен має право в Україні реалізувати своє право на звернення та звернутися усно чи письмово до органів державної влади, що не може бути обмежене у зв'язку з приписом ст. 64 Конституції Україні [4].

Так, відповідно до статей 5, 23-1 Закону України «Про звернення громадян», громадяни України мають право звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування чрез подання електронної петиції як форми колективного звернення [8].

Висновки. На основі проведеного аналізу можемо зробити висновки. Правовий режим воєнного стану в Україні має чітко визначені рамки, що гарантують збереження основоположних прав і свобод громадян навіть у складних умовах збройного конфлікту. Під час режиму воєнного стану баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами має бути максимально збережений. На державу покладається обов'язок забезпечити раціональний зв'язок між встановленими обмеженнями прав і свобод людини та зусиллями держави щодо ведення війни та збройного протистояння країні-агресору рф. Україна в своєму підході до впровадження воєнного стану враховує як внутрішнє законодавство, так і міжнародні зобов'язання, дотримуючись принципів пропорційності та потреби. Обмеження політичних прав і свобод в умовах воєнного стану мають тимчасовий (строковий) характер, із зазначенням в Указі про введення воєнного стану та/або продовження терміну дії воєнного стану в Україні на чітко визначену кількість діб і календарну дату, з якої потрібно рахувати термін встановлених обмежень. Відповідно до чинного законодавства, а саме Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також Указу Президента України про введення воєнного стану та/або продовження терміну дії воєнного стану в Україні, також обов'язково вказується вичерпний перелік політичних прав і свобод, що обмежуються, зокрема, закріплених у статтях 38, 39 Конституції України: право брати участь в управлінні державними справами, право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, право обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування, право рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, право збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. В умовах воєнного або надзвичайного стану не може бути обмежене право на звернення до органів влади та посадових осіб цих органів, закріплене статтею 40 Конституції України, що є юридичною гарантією реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина. Україна прагне зберегти цей баланс через мінімізацію обмежень, які впливають на права громадян. Зокрема, дотримання міжнародних стандартів дає змогу країні отримувати підтримку від міжнародної спільноти та підвищувати рівень довіри до її рішень. Важливою складовою є прозорість в ухваленні рішень щодо обмеження прав і свобод, а також наявність механізмів судового оскарження. Це гарантує захист інтересів громадян і знижує ризики зловживань з боку влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Четверта Женевська конвенція) від 12 серпня 1949 р. URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949

2. Зеленський призупинив діяльність 10 партій, у тому числі ОПЗЖ і партії Шарія / *Главком.* 2022. 20 березня. URL : https://glavcom.ua/news/zelenskiy-prizupiniv-diyalnist-10-partiy-v-tomu-chisli-opzzh-i-partiji-shariya-831432.html

3. Зеленько Г. Трансформація політичного режиму в Україні під час повномасштабної російської збройної агресії. *Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни :* монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

5. Наливайко Л., Чепик-Трегубенко О. Застосування принципу верховенства права в міжнародних та національних судах. *Knowledge, Education, Law, Management (KELM).* 2022. № 4 (48). С. 413–419. URL : https://nals.com.ua/wp-content/uploads/2023/10/shhorichnyk_ukr_prava-2023.pdf#page=143

6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20

8. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр/print

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

10. Протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв міжнародних збройних конфліктів. 1977. Стаття 75. 8 червня. URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-75

11. Римський статут Міжнародного кримінального суду. 1998. Преамбула та стаття 8 (воєнні злочини). 17 липня. URL : https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf

12. Справа «Україна та Нідерланди проти Росії» 43800/14, 8019/16, 28525/20 та ін. / Велика палата Європейського суду з прав людини. URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-14493%22]}

REFERENCES

1. Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), 12 August 1949. URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949

2. Zelensky Suspends Activities of 10 Political Parties, Including OPZZh and Shariy's Party. Hlavkom. 2022, March 20. URL : https://glavcom.ua/news/zelenskiy-prizupiniv-diyalnist-10-partiy-v-tomu-chisli-opzzh-i-partiji-shariya-831432.html

3. Zelenko H. Transformation of the Political Regime in Ukraine During the Full-Scale Russian Armed Aggression. In: *Adaptive Changes in Ukraine's Political Field During Wartime : monograph* / ed. by O. O. Rafalskyi, O. M. Maiboroda. Kyiv : I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine, 2023. 672 p.

4. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No. 30. Art. 141.

5. Nalyvaiko L., Chepyk-Trehubenko O. Application of the Principle of the Rule of Law in International and National Courts. *Knowledge, Education, Law, Management (KELM)*. 2022. No. 4 (48). Pp. 413–419. URL : https://nals.com.ua/wp-content/uploads/2023/10/shhorichnyk_ukr_prava-2023.pdf#page=143

6. On the Introduction of Martial Law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022

7. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Liability for Collaboration : Law of Ukraine No. 2108-IX of March 3, 2022. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20

8. On Citizens' Appeals : Law of Ukraine No. 393/96-VR of October 2, 1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр/print

9. On the Legal Regime of Martial Law : Law of Ukraine No. 389-VIII of May 12, 2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

10. Protocol I Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, 8 June 1977. Article 75. URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-75

11. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998. Preamble and Article 8 (War Crimes). URL : https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf

12. Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia, nos. 43800/14, 8019/16, 28525/20 et al., Grand Chamber of the European Court of Human Rights. URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-14493%22]}

O. I. Kosilova, I. P. Fedirko. POLITICAL RIGHTS AND FREEDOMS UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE: CONSTITUTIONAL GUARANTEES AND SECURITY CHALLENGES

The article presents a comprehensive analysis of the legal framework governing the restriction of political rights and freedoms in Ukraine under martial law, introduced in response to the large-scale armed aggression of the Russian Federation. It examines the constitutional limits of permissible restrictions on citizens' rights and their compliance with international standards, including the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Geneva Conventions, and the Rome Statute.

The study explores the mechanisms for termination of political party activities, limiting electoral processes and peaceful assemblies, and preserving the right to petition as one of the non-derogable rights, even in emergency situations. The article analyzes the implementation of such restrictions at the national level, particularly on the basis of presidential decrees,

decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine, and current legislation. It substantiates that legality, proportionality, and temporariness are key conditions for the legitimacy of state actions in the sphere of national security protection. The article concludes with the need to enhance transparency in law enforcement and to improve judicial and international oversight mechanisms.

Keywords: *martial law, political rights, constitutional limitations, electoral law, right to peaceful assembly, national security, international law, Rome Statute, Geneva Conventions.*

Стаття надійшла до редколегії 3 листопада 2025 року